

ПЕРЕДУМОВИ РАЦІОНАЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО НАУКОВОГО ДЕТЕРМІНІЗМУ

Вінницький національний технічний університет

Анотація В статті проведено аналіз об'єктивних та суб'єктивних передумов принципів раціональної репрезентації реальності на показовому прикладі взаємовідносин закону і випадковості в динаміці наукового детермінізму. Виявляючи цю тенденцію в загальному контексті тематики наукових парадигм, автор позначає раціональну стратегію асиміляції випадковості та цілепокладання в сучасній науковій методології.

Ключові слова: раціональність, випадковість, парадигма, цілепокладання, детермінізм.

Abstract The article analyzes objectivity and subjectivity preconditions of the principles of rational representation of reality by example of research law and chance relations in the dynamic scientific determinism. Upon discovering this tendency in general context of the subject area of scientific paradigms the author marks rational strategy of assimilation of chance and expediency in modern scientific methodology.

Keywords: rationality, chance, paradigm, expediency, determinism.

Уявлення про наукову раціональність за всієї «неосяжності» її принципів, концепцій та критеріїв у філософсько-методологічній ретроспективі підпорядковуються декільком наскрізним лейтмотивам, заперечення яких визначає зміст актуальної соціологічної, постпозитивістської та постмодерністської критики науки. Найчастіше класична наукова традиція викривається у адмініструючому впливі «проекту Просвітництва», що рівною мірою підкріплюється замовленням політичних структур і власною монополією на істину. За ним умовою людської свободи стає оволодіння середовищем існування через елімінацію тих елементів соціальної сфери та матеріальної природи, які в сцієнтистській перспективі кваліфікуються як так чи інакше нераціональні.

Аналіз причин и механізмів такої репресії розуму замикається на концепціях суб'єкта і репрезентації, умови можливості яких забезпечувались просвітницьким ідеалом лапласівського детермінізму. Нерідко сьогодні йдеться навіть про «заперечення заперечення», тобто відміну низки класичних наукових редукцій. Однак проголошення в цій тенденції пробабілістської методології комунікативного наукового товариства, покликаною осягати складну стохастичну реальність не завжди є конструктивним і, з нашого погляду, вимагає деякої подоби емпіричного обґрунтування в історичному огляді.

Тоді з'ясовується, що ще за розробки першої картини космогонічного процесу первісна концепція атомізму на одному рівні протиставлялася міфологічній доцільності персоналізованої діяльності: тут внутрішні та самодостатні закономірності передбачалося об'єктивно пізнавати через «найближчі причини», споріднені з механічними поштовхами. Однак на іншому — конкретизувалася у фізичних випадковостях реалізації природних законів, якщо намагатися звести ці «причини» до «останніх підстав» прихованої природи речей, в яких сходяться каузальні схеми якісного становлення речей і умоглядне пояснення «першопричин» [1].

Пошуки доби Модерну разом з атомізмом в чомусь повторюють і шлях «від міфу до логосу», однак пов'язують оновлений детермінізм з суб'єктною розумністю. Остання уявляється як пізнавальна рефлексія квазітворця, що береться відновити вихідний Задум через методичне запитування створінь з опертям на від початку встановлений для них закон. У прагненні контролювати цю рефлексію було усунуто її телеологічну інтенцію і утверджено неперервність її когітального простору, що стосовно «створінь» сприяло абсолютизації першого демокритівського рівня в особі простих динамічних

закономірностей. Ставши співзвучною механічному завданню «повноти опису», вона відкрила перспективу прямого узгодження причинних зв'язків окремих атомів з динамікою «великих природних законів» ізольованої системи в цілому.

Таким чином, вихідна теза «розум мислить буття» став «прокрустовим ложем» для обох сторін суб'єкт-об'єктного запитування, оскільки механічна раціоналізація фізичної теорії та експериментального контролю її референту стали науковими інструментами горезвісної подвійної лапласівської елімінації — «гіпотези» щодо божественного Творця системи світу і випадковості в Природі.

Аналіз методологічних «головоломок» сучасної науки також демонструє, що в основі їх розв'язання передбачається продиктований ймовірнісною революцією у природознавстві раціональний перегляд рівнів випадковості і детермінізму. Проекція цієї історико-наукової генеалогії рівнів на відому періодизацію типів наукової раціональності В.С. Стьопіна [2], часто використовуваної для усвідомлення наукових революцій, відкриває перспективу позитивно встановити статус раціональності неklasичної і постнеklasичної науки. Вихідний дуалізм раціональної рефлексії, що поєднує онтологічні передумови і власне процес пізнавальної діяльності, тут набуває граничного вияву в дилемі аналітичної цілерациональності і передумов гуманістичного цілепокладання.

ВИСНОВКИ

Використовуючи зв'язки детерміністських категорій з основними науковими програмами, можна реконструювати перехід від метафізичного до діалектичного і постмодерного сприйняття цих категорій в філософії, що рівною мірою складають філософсько-методологічне забезпечення ймовірнісного стилю мислення сучасної науки. З одного боку, постульована цим стилем парадигма об'єкту, що еволюціонує, провокує деконструкцію класичних категорій. З іншого боку, незавершеність наукової репрезентації природничих об'єктів постнеklasики, порівняна з іманентним контекстом гуманітарного об'єкту, дозволяє узагальнити науково-пізнавальну діяльність, в якій сторони вихідного суб'єкт-об'єктного запитування відкриті до взаємної асиміляції випадковостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ/ REFERECES

1. Макаров З.Ю. Развитие представлений о случайности в античной философии / З.Ю. Макаров // Філософія. Культура. Життя: Міжвузівський збірник наукових праць. — Випуск 28. — Дніпропетровськ: Дніпропетровська держ. Фінансова академія, 2007. — С. 89—99.
2. Степин В.С. Саморазвивающиеся системы и постнеклассическая рациональность / В.С. Степин // Вопросы философии. — 2003. — № 8. — С. 5—17.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та гуманітарних наук Вінницького національного технічного університету, м. Вінниця. E-mail: philomag2009@rambler.ru
Phd of philosophy, associate professor of the Philosophical Department in Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia. E-mail: philomag2009@rambler.ru